

KRİZ DÖNEMİNDE İŞLETMELERDE İZLENECEK PAZARLAMA STRATEJLERİ

Aytekin FIRAT *

Özet

Dünyayı etkisi altına alan globalleşme sürecinde işletmeler pazarlama stratejilerini, değişen iş dünyasının şartlarına göre yaplandırmalıdır. Bu yapılandırmayı gerçekleştiremeyen işletmelerin düzenleri bozulmakta ve kriz sürecine doğru ilerlemektedirler. Kriz, bir karmaşa ortamıdır. Bu karmaşada bazı işletmeler kaybeder iken bazıları da kazanmaktadır. Bu çalışmada kazananlar arasında yer almak isteyen işletmelerin, kriz dönemlerinde izlenebilecek pazarlama stratejilerini belirleyerek, kriz şartlarını gelişme fırsatı olarak nasıl değerlendirebilecekleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

I. GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin pazarlama çalışmaları, gerek nitelik gerekse kapsam itibarıyla son ekonomik gelişmelerin pazar hareketlerine getirdiği dinamizm çerçevesinde işleyiş göstermek durumundadırlar. Bu dinamizm ortamında işletmelerin krize karşı her an hazır olmaları gerekmektedir. İşletmeler pazarlama stratejilerini krize kolay cevap verecek şekilde oluşturması gerekmektedir. Kriz anında izlenecek pazarlama stratejileri konusunda özel taktikler geliştirmelidir.

II. KRİZ VE ÖZELLİKLERİ

Kriz üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar, krizi farklı biçimde tanımlamışlardır. Kriz, tehdit edici şartlara müdahale etmede yetersiz kalma durumudur (Akat, Budak, Budak, 1997: 348). Kriz, bir finansal karışıklık, politik fiyasko, doğal afet olması halinde meydana çıkan dramatik durumudur (Shepko, Douglas, 1998: 1). Krizi, işletmenin hedeflerini tehdit eden ve buna bağlı olarak yaşamlarını tehlikeye sokan gerilim durumu olarak tanımlayabiliriz.

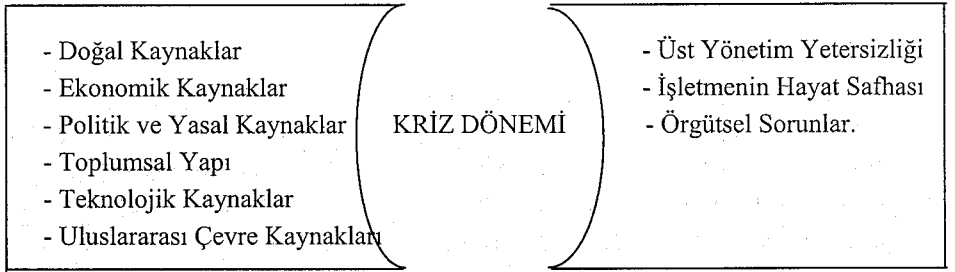
* Arş.Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü.

Kriz döneminin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Can 1992; 297);

- 1- Kriz durumu tahmin edilemez.
- 2- İşletmenin tahmin ve kriz önleme mekanizmaları yetersiz kalır.
- 3- Kriz, işletmelerin amaç ve varlığını tehdit eder.
- 4- Krizin üstesinden gelmek ve izlenmesi gereken yolların kararlaştırılması için yeterli bilgi ve zaman bulunmaz.
- 5- Kriz sürekli müdahale gerektirir.

III. KRİZİN KAYNAKLARI

Krizi ortaya çıkaran kaynakları, işletme dışı çevre kaynakları ve işletme içi kaynaklar olmak üzere iki temel grupta toplamamız mümkündür. Krizi ortaya çıkaran kaynakları şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1. Kriz Ortaya Çıkaran Kaynaklar

A. İşletme Dışı Çevre Kaynakları

Çevrenin, sürekli değişiklikler karşısında giderek daha çok belirsizleşmesi ve karmaşıklaşması, dolayısıyla olayları önceden tahmin etmenin imkansız hale gelmesi, işletmelerde krize zemin hazırlamaktadır. Belirsizlik ve karmaşıklık arttıkça, kriz ihtimali de artmaktadır. Krizin çevreden kaynaklanması, işletmenin çevreye bağımlılığı ve çevrenin işletme üzerindeki kontrolünün düşük veya yüksek olmasının önemli bir payı olduğu söylenmelidir (Dinçer, 1994; 315). İşletme dışı çevre kaynaklarının başlıcaları:

- **Doğal Kaynaklar:** Doğal çevre ile ilgili beklenmedik gelişmeler (toprak, su, iklim, deprem, çevre kirliliği vb.) işletmeleri krize yöneltebilir.

-Ekonomik Kaynaklar: Ekonomideki arz talep durumu, ülke ekonomisinin büyümesi, sağlığı, enflasyonist etkiler vb. gibi kaynaklar işletmeleri yakından etkiler.

-Politik ve Yasal Kaynaklar: Dış ticaret rejimleri, ek vergiler, ürün standartları, tüketici hakları vb. gibi alanlarda yapılan değişiklikler kriz yaratabilir.

-Toplumsal Yapı: Toplumsal değer yargılarının değişmesi sonucu insan ilişkileri ve kültürel sorunlar işletmeleri krize götürebilir.

-Teknolojik Kaynaklar: Krizin ortaya çıkmasında teknolojik değişikliklerin hızı, değişikliğe uyum süreci ve teknolojiye bağımlılığın oranı önemli ölçüde etkili olacaktır.

-Uluslararası Çevre Kaynakları: Uluslararası pazarlarda oluşan fiyat dalgalanmaları savaş, arz, talep değişiklikleri bunları izlemekte başarısız kalan işletmelere kriz ortamı hazırlar.

B. İşletme İçi Kaynaklar

İşletmelerde krizin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan bir diğer kaynakta işletme içi yetersizlikler ve problemlerdir. İşletmelerin krize düşmelerinde işletme içi kaynakların daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. İşletme içi kaynaklarda güçlü olan işletmeler, dış çevredeki değişmelere hızlı uyum yoluyla krizden kurtulabilirler (TÜZ, 1996; 7). Krize yol açan işletme içi kaynakların başlıcaları:

-Tepe Yöneticilerin Yetersizliği: İşletmelerin krize düşmelerinde belkide en önemli kaynağı, tepe yöneticilerin çevresel değişmeleri izlemeyi, yetersiz ya da değerlendirmede deneyimsiz olmalarıdır.

-İşletmelerin Hayat Safhası: Bir işletmenin hayat safhası doğuş, gelişme, olgunlaşma, gerileme ve çöküş olarak beş aşamadan oluşur. İşletmeler doğuş, gelişme ve olgunlaşma safhalarından geçerken daha çok tahmin edilebilir, krizle karşılaşabilir. Bu krizler, sadece mali yetersizliklerin sebebi olduğu değil, aynı zamanda fırsat krizleri de olabilirler. İşletmenin gerileme döneminde de sık sık krizle karşılaştıklarını söylemek mümkündür. Bu safhada daha çok korku ve kayıp krizleri ortaya çıkar ve genellikle işletmenin sürekliliğini tehdit eder (Dinçer, 1994; 319).

-Örgütsel Sorunlar: Örgütsel yapı, çevresel değişmelere uyum göstermeyecek derecede katı ve hiyerarşik bir yapı oluşturmuş ise işletmenin krizle karşılaşma ihtimali artar.

IV. İŞLETMENİN PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Pazarlama stratejisi, işletmenin belirlenen amaçlarını gerçekleştirmek için uzun dönemli hareket biçimleridir. Pazarlama stratejisinin geliştirilmesinde üç temel aşama vardır. Bunlar (Tokat, 1996; 80) :

1. Pazarlama fırsatlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi:

Stratejinin planlanmasında pazarlamacı çevrenin yarattığı belirli sınırlamalarda, örneğin pazarda mevcut olan talebin belirli stratejikleriyle karşı karşıyadır. Bu nedenle stratejisini talep özelliklerine uygun olarak belirlemesi gerekir. Aksi halde strateji başarısız veya yapamayacağı şeyler üzerinde etkisi olduğu gibi stratejinin aracı kuruluşların gereksinimlerine ve faaliyetlerine uygun olması gerekir. Yine işletmenin üretim olanakları da satış fırsatlarını sınırlayabilir. Bu nedenle stratejinin belirlenmesinde etkili olabilecek tüm çevresel etkenlerin incelenmesi yerinde olacaktır.

2. Pazarlama bölümlerinin analizi ve hedef pazar seçimi:

Pazar bölümlerinin analizi: Pazar, satışa sunulan mal için olası tüketicilerden oluşan bir guruptur. Pazar bölümleri ise pazarın küçük dilimleridir. Pazar bölümlenmesi, bir hetorejen pazarın daha küçük miktarlarda homojen tüketici guruplarına bölümüdür. Pazar bölümlenmede yaş, cinsiyet, mal kullanımı, yaşam biçimi ve beklenen sorun gibi çeşitli değişkenler kullanılabilir. Ancak tümünde de strateji mantığı aynıdır.

Hedef pazar seçimi: İşletmenin hitap etmek ve çekmek istediği müşteri grup ve guruplardır. Pazar fırsatlarının belirlenip değerlendirilmesi birçok yeni fikirler çıkarabilir. İşletme bunlardan tedarik kaynakları, kadar satış gücü, dağıtım ağı ve deneyimleri, araçlar, rakipler ve diğer guruplar (mikro çevre) bakımından en uygun olanını seçer (Tek, 1990; 42).

3. Pazarlama karması stratejinin planlaması: Pazarlama karması strateji değişkenleri dörde ayrılır bunlar:

- Mal stratejisi
- Fiyat stratejisi
- Dağıtım stratejisi
- Tutundurma stratejisi.

Pazarlama karması stratejisi planlanırken seçilen hedef rapordaki tüketicilerin ihtiyaçlarını tatmin etmek için hazırlanan temel karar elemanlarından oluşan bir bütündür. Söz konusu elemanlar arasında yoğun bir ilişki bulunur. İşletme yönetiminin bunların birisi ile ilgili olarak aldığı bir karar diğer elemanlarında etkiler. Bundan dolayı pazarlamacı pa-

zarlama karmasını belirlerken bütün karma elemanları dikkate alması zordur (ÖZCAN, 1998; 23).

V. KRİZ DÖNEMLERİNDE İZLENECEK PAZARLAMA STRATEJİLERİ

İşletmeler krizden en az etkilenecek bir yapı oluşturmak için herşeyden önce içinde buldukları durumu belirlemelidirler. Yapılan iş, öncelikle ne için yapılmaktadır? Ürün gruplarına göre pazar hedefleri, karlılık, pazar payı, istikrar ve işletmenin yaşamını sürekli kılmak faaliyet nedenlerinden hangisi yada hangileri önceliklidir. İşletmeler işgörendenlerin, ortaklıkların ve tüketicilerin gereksinimlerini dengeli bir şekilde karşılamak ve hatta bu gereksinimlerin ötesine geçmek durumundadırlar. İşletmelerin kriz şartlarında avantajlı olabilmeleri için öncelikle yaşamı devamlı kılma amacını edinmeleri gerekir. Öte yandan, değer artışı, karlılık ve istikrar amaçları ile yaşamı sürekli kılma amacı arasında optimum bir denge sağlamalıdır. Krizin en önemli nedeni denge bozukluğudur. Tek amaca yönelmek hatalıdır. Örneğin; satış departmanına sürekli satış hacmini artırma amacına yönelik olarak baskı yapılması durumunda, yoğunlaşma bu noktada kalır. Rakiplere göre maliyetler yüksekse satışlar zamanla azalır ve işletme krize doğru yönelir (TÜZ, 1996; 19).

İşletmeler kriz dönemlerinde avantajlı olabilmek için amaç belirlerken izleyecekleri pazarlama stratejilerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Fiyat İndirimi :

Ürünün tüketiciye faydasını artırmak için fiyat indirimine gidilebilir. Rakiplerimiz, fiyat indiriminde bulunmuş ise, çoğu zaman bizimde yapmamız gerekecektir. Fiyat indirimini yapar iken, aynı zamanda maliyetleride düşünebiliyor isek, kar marjını da korumuş oluruz. Kriz dönemlerinde pazar payını korumak, kar marjını korumaktan daha önemlidir. Kar marjı düşse bile pazar payı korunmaya çalışılmalıdır (Kotler, 1996;93).

2. Ekonomik Ürünler:

Mevcut ürünlerin fiyatlarını kısmaya alternatif olarak daha ekonomik bir ürün dizisinin çıkarılması düşünülmelidir. Daha az kaliteye, daha düşük özelliklere ihtiyacı olan müşteriler bu ürünlere değer verecektir.

3. Risklerin Dağıtımı :

Şirketlerin uzmanlık alanı olan belli bir ülkeye ya da belli bir faaliyet alanı yerine, başka olan ve ülkelere belirli alanlarda yatırım yaparak riskleri dağıtılabılır. Her hangi bir kriz meydana çıktığında alternatif pazarlar aranacağına önceden kurulmuş bağlantılarla yatırımları buraya kaydırarak mümkün olabilecektir.

4. Krize Yönelik ürün Çıkarma :

Kriz dönemlerinde ortalama fiyatlardaki ürünlerden bir uzaklaşma yaşanmaktadır. Mevcut indirimlerde fiyat indirimine giderek markaya zarar verme yerine, kriz dönemini zararsız atlarmayı sağlayacak, sünger görevi görececek bir ürünün portföyde tutulması gerekmektedir (Sosyal, 1998; 38).

5. Promosyon Kampanyası

Kriz dönemlerinde şirketler promosyon bütçelerini artırmalıdır. Bir ekonomik gerileme döneminde müşteriler tasarrufa yönelecektirler. Bu tasarrufları promosyonlar, kuponlar, para iadeleriyle sağlanacaktır.

VII. SONUÇ

Kriz, işletmelerin kendi iç kaynaklarından oluşabileceği gibi, işletme dışı çevre kaynaklarından da kaynaklanabilir. İşletmeler bu kaynakları iyi analiz ederek, gelecekte meydana gelebilecek belirsizlikleri en aza indirgeyebilmektedirler. Krizin en önemli nedeni hedef tespitinde dengenin kurulamamasıdır. Tek amaca, tek ürüne, tek pazara yönelmek hatalı olmaktadır. Maliyetleri artırıcı nedenler olarak görülen reklam, araştırma ve eğitim giderlerini kısmak anlamsız olmaktadır. Pazarlama yönetimi kriz dönemlerinde izleyecekleri pazarlama stratejilerini belirlerken krizi sorun olmaktan çıkartıp avantajlı duruma çevirebilecek şekilde düzenlemeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- AKAT, İlder., Gönül Budak (1997); İşletme Yönetimi, İZMİR
- CAN, Halil (1992); Organizasyon ve Yönetim, Adım Yayıncılık, Ankara
- DİNÇER, Ömer (1994); Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, 3. Baskı, İstanbul
- KOTLER, Philip (1996); “Ünlü Guru Kotler’den Pazarlamanın Yarını”, Capital Dergisi, Yıl: 4 Sayı: 8, Ağustos
- ÖZCAN, Murat (1998); KOBİ’lerde Pazarlama, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa
- SHEPKO, Robert., Brian DOUGLAS (1998); “Reframing For Crisis”, Business Officer, June, U.S.
- SOYSAL, Yurdadur (1998);” Krizleri Fırsatlara Dönüştürmenin Yolları”, Business Week, Hürriyet, Sayı 45, Ekim
- TEK, Ö. Baybars (1990); Pazarlama İlkeleri ve Uygulamalar, İZMİR
- TOKOL, Tuncer (1996); Pazarlama Yönetimi, Uludağ Üniversitesi, 7. Baskı, Bursa
- TÜZ, M. Vergiliel (1996); Kriz Dönemlerinde İşletme Yönetimi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa

SANAYİLEŞME VE BLOKSUZLAŞAN ÇEVRE SORUNLARI

F. Nurhayat ŞAHİN*

Özet

Çevre sorunlarının tanınması ve tanımlanması kirlenmenin yoğun olarak başladığı Sanayi Devrimi ile birlikte olmuştur. Bu döneme kadar insanoglu doğayla mücadele etmeyi becerebildiği ölçüde doğadan yararlanmayı ve onunla beraber yaşamayı denemiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte bu süreçte büyük bir ivme başlamıştır, bu ivme artık doğadan yararlanmak yerine doğayı sömürmek ve ona hükmetmeye yöneliktir.

Sanayileşmenin getirdiği kirlilikler başlangıçta hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, ormanların bitki örtüsünün tahribi, asit yağmurları şeklindedir. Kentleşmeyle birlikte gecekondulaşma ve diğer kentsel çevre sorunları, görsel kirlilik, gürültü, radyoaktif kirlilik, kıyıların yağmalanması ve silahlanma çevre sorunlarının boyutlarını ve niteliklerini günümüzde oldukça değiştirmiştir. Diğer taraftan bazı ülkelerin gelişmişliğinin, kalkınmışlığının dolaylı bir olumsuz sonucu olan az gelişmişlik de üçüncü dünya ülkeleri açısından başlı başına bir çevre sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu arada ülkelerin gelişmişlik düzeyi yanında belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, çevre sorunları ile ekonomik sistem tercihi arasında bir bağlantı olmadığıdır. Bugün hem kapitalist sistemli ülkelerde hem de sosyalist sistemli ülkelerde çevre sorunu bulunmaktadır. Ayrıca sosyalist sistemli ülkelerde halkın çevre sorunlarına tepki göstermesi ne kadar zor ise, kapitalist sistemde de bireyci anlayışın çevre kirliliğine duyarlılığı azdır ve pek çok çevre malı devletin ve bireyin değil de toplumun olduğu için bireyler koruma konusunda özen göstermemektedirler.

Çevre sorunlarının farklı iktisadi yapılarda da mevcut olması, sorunun çözümünün sanayileşme ideolojisi ve teknoloji seçimi ile teknoloji felsefesinde aranmasını gerektirir. Teknoloji seçiminde her zaman Sıfır Kirliticili Tekniklerin mevcut olmaması yanı sıra, teknoloji seçiminde tercih de çevre sorunlarını arttırmaktadır. Alternatif teknoloji, çevreci teknolojilerin aranması ve seçilmesinde ise öncelikle teknoloji felsefesinin iyi tanımlanmış olması, çevre koruma yaklaşımının temel çıkış noktasını oluşturmalıdır.

* Dr, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

1. Farklı İktisadi Yapılarda Çevre Sorunları

a) Sanayileşmiş Ülkeler

Büyük ölçüde Sanayi Devrimi ile hızlanan çevre sorunlarının yoğunlaştığı ve belirginleştiği dönem 1960'lı yıllardır ve çevre sorunları öncelikle sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır¹. Sanayileşmiş Batılı ülkelerde hava, su, toprak kalitesi gözle görülür biçimde hızla bozulmuştur. Kentlerde nüfus yoğunluğunun artması, ulaşımdan kaynaklanan hava kirliliği, gürültü kirliliği, atık maddelerle kalitesi bozulan su kaynakları, asit yağmurları ile karşı karşıya kalan orman ve bitki örtüsü, endemik bitki ve hayvan türlerinin ticarete konu olması belli başlı çevre sorunları olmuşlardır.

1960'lı yılların sonlarında gelişmeye başlayan bilinçlenme ve kamu kaygıları, hükümetleri ve gelişmiş sanayileşmiş ülkeleri çare arayışlarına itmiştir. Çevre koruması ve kaynak muhafazası ve programları ortaya çıkmış, onları yönetecek kuruluşlar kurulmuştur. İlk politikalar kirliliği azaltmaya dönük tedbirler içermekteyken daha sonraları vergilendirme, kirletenin sorumluluğu, kirlilik kontrol teşhizatına sübvansiyon gibi mali ve ekonomik tedbirlere yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır². Sanayileşmiş ülkeler önceleri çevresel maliyetleri büyüme ve istihdam, yatırım, rekabet ve sektörlerdeki farklılıkları yüzünden kaygıyla karşılarlarken bazı uluslararası, örgütlerin yaptığı çalışmalar ve bunların bağlayıcı kararları yüzünden kirletici tekniklerden vazgeçmek zorunda kalmışlardır ve bu ülkelerde kirlilik kontrol sistemleri yeni bir sanayi dalı haline gelmiştir.

Çevre sorunlarının gittikçe yayılması ve yoğunlaşması batılı ülkeleri ortak ve münferit kararlar almaya, eylemler oluşturmaya yöneltmiştir³. 1970 yılında OECD'ye bağlı bir Çevre Komitesi kurulmuştur. Komite ülkelerin birbirlerinden farklı çevre politikaları uygulamalarını engellemek, böylelikle de ekonomik ve ticari ilişkilerin zedelenmemesi için çeşitli tedbirleri kararları uluslararası platformlarda gerçekleştirmek için çalışmıştır⁴.

¹) Erdoğan GÜNEŞ, "2000 Yılına Doğru Gelişen ve Büyüyen Dünyamızdaki Çevre Sorunlarının Genel Bir Değerlendirmesi", **Karınca**, Sayı: 690, 1994, s. 22

²) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, **Ortak Geleceğimiz**, 3. Baskı, 1987, s. 260

³) Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa Topluluğu Komisyonu Enformasyon Temsilciliği, **Avrupa'da Çevre Sorunları**, Ankara 1979, s. 12-16

⁴) Nesrin ALGAN, "Uluslararası İlişkiler ve Çevre", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XIV., Sayı:120, s. 44

1972 Stockholm Konferansı “sürdürülebilir kalkınma” kavramıyla çevre konusuna yeni perspektifler getirmiştir. Doğal kaynakların uygun ve rasyonel kullanımına özen gösterilerek (eco development) kalkınmanın sürekli kılınabileceği (sustainable development) bu konferansta dile getirilmiştir. Burada hedef, gelişmekte olan ülkeler olmasına rağmen, bu ülkeler kalkınma hakkından fedakarlık edemeyeceklerini ve dünyanın bugün karşı karşıya bulunduğu çevre sorunlarının bir çoğunun gelişmekte olan ülkelere kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir⁵.

Gelişmekte olan ülkelerin bu savı, 1970’li yılların sonrasında da doğrulanabilecek şekilde devam etmiştir. Sanayileşmiş ülkeler tekstil, demirçelik, demirdışı metaller, çimento, kimya ve petrol endüstrilerinde üretimi göreceli olarak azaltmışlar, verimsiz ve kirletici endüstrilerini gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır⁶.

Sanayileşmiş ülkelerde bu endüstrilerin yerini “Yeniliğe Açık Sanayiler” diye adlandırılan dört yeni alan almıştır⁷. Bunlar: Enformasyon ve Görüntü Teknolojileri, Bio Teknoloji, Yeni malzemeler (Bileşikler), Yeni Enerji Kaynaklarıdır. Bunların çoğu kirleticiliği az olan veya henüz çevresel etkileri tam olarak ölçülememiş sektörlerdir. Sanayileşmiş ülkelerde sanayinin yapısındaki bu değişiklikler arasında gözden kaçan bir nokta ise kirletici tekniklerini terkeden veya ihraç eden bu ülkelere kirlilik kontrol endüstrilerinin niçin geliştiğidir. Sanayileşmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler bu endüstrileri, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçları için geliştirmektedirler. Üstelik bu endüstrilerin pazarının oluşumu için bu ihtiyaçları yine çok uluslu şirketlerin kendilerinin yönlendirdiği ifade edilmektedir. Çünkü⁸:

- Çevreye zarar veren kazaların çoğu gelişmekte olan ülkelere meydana gelmektedir.
- Bu kazalardan çevresel tahribatı büyük olan fabrikalar yine bu çok uluslu şirketlere aittir.

⁵) ALGAN, a.g.m., s. 46; Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilme hedefleri için bkz. Birol ERTAN / Kıvılcım AKKOYUNLU, “Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 133, 1991, s. 66; Michel BEAUD, “Gezegen Riski Kavramı, Çevre ve Kalkınma”, (Çev.: Fikret BAŞKAYA), **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 116, s. 4

⁶) Halil UÇAR, “Global Yapılaşmada Çevre Faktörü”, **Ekonomik Büyüme ve Çevre Koruması, İnceleme Yarışması IV**, YASED, Yayın No:39, 1991, s. 42

⁷) UÇAR, a.g.m., s. 50

⁸) UÇAR, a.g.m., s. 52, 66, 67

- Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın hazırlattığı "Ortak Geleceğimiz" isimli raporun yayınlanmasıyla, gelişmekte olan pek çok ülkenin firmalarına atık-arıtma sistemi için hukuki yaptırımları gündeme getirmesi, çok uluslu şirketlerin talep yaratma çabası olarak değerlendirilmektedir.
- Dünya Bankası'nın yap-işlet-devret modelindeki kamu yararını dışlayan özelleştirme zihniyetli bir garantörlükle, çok uluslu şirketlerin altyapı-çevre kapitalizmini beslediği de söylenmektedir⁹.

b) Gelişmekte Olan Ülkeler

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu, nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanamamasıdır. Nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla doğal kaynaklara aşırı baskı yapılmakta, doğal kaynaklar ve toprak sorumsuzca kullanılmaktadır. Bu ülkelerde tarıma elverişli ekilebilir toprakların sınırına gelinmiştir. Ekstansif Tarım imkanlarının böyle olması yüzünden toprakta aşırı gübreleme ve hormonlu tarımsal üretimle yanlış bir entansif tarım uygulanmasına geçilmiştir. Bir yanda toprağın, ormanların, su kaynaklarının az gelişmiş ülkelerin kendisi tarafından tahribi ve tüketilmesi diğer yandan gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri doğal kaynaklar, hammaddeler ve ekonomik açıdan sömürmesi ve tehlikeli çevresel atıklarını bu ülkelere boşaltması çevre sorunlarını daha da arttırmaktadır. Üstelik gelişmiş ülkelerin bu ülkeleri sanayileşme, teknoloji, nüfus artışı konusundaki değerlendirmeleri ve yönlendirmeleri de bilinçli bir ideolojinin, sömürü politikalarının sonucudur¹⁰.

Gelişmekte olan ülkelerde az gelişmişlik de başlıbaşına bir çevre sorunudur. Üstelik bu sorun bugünün olduğu kadar geleceğin de sorunudur. Çünkü bu ülkelerin ekonomilerinde görülen krizler ve olumsuz gelişmeler uzun vadeli. Sürekli borç ödemek durumunda kalan bu ülkeler gıda, sağlık, eğitim harcamalarından kısmak zorunda olduklarından,

⁹) Ethem TORUNOĞLU, "Ekolojik Felaket Eşikte (mi?)", *Ve Kirlendi Dünya...*, (Yay. Haz.: Göksel N. DEMİRER vd.), Ankara 1977, s. 31-32

¹⁰) Örneğin dönemin Dünya Bankası Başkanı Robert Macnamara, gelişmekte olan ülkelerde 600 dolara malolacak bir çocuk büyütmenin 6 dolarlık bir doğum kontrolü ile önlenebileceğini söylemektedir. Bkz. David DICKSON, *Alternatif Teknoloji* (Çev.: Nezih ERDOĞAN), İstanbul 1992, s. 83

çevreyi korumak değil tahrip etmek durumundadırlar¹¹. Bu ülkelerde ekonomi ve sanayileşme dışı bağımlı olduğu için de sorunlar iç dinamiklerle çözülememektedir. Gelişmekte olan pek çok ülkede ekonomik durumda iyileşmeler görülememektedir. Son yıllarda Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin pek çoğunun büyüme hızları ve ihracatlarının ithalatı karşılama oranı negatif değerlere düşmüştür¹². Bu ülkelerin ihracatlarının çoğunlukla tek bir ürüne dayanması da bu ülkelerin kalkınma ve büyüme hamlelerini engellemektedir. Gelişmekte olan ülkelerle planlı ve sağlıklı bir sanayileşmeden söz etmek zordur. Sanayi yerlerinin ve teknolojilerin seçiminde gerekli nesnel ve objektif koşullara rağbet edilmemektedir. Diğer taraftan teknoloji transferinde Teknoloji Transferi Davranış Kodu'na (Code of Conducton Technology Transfer)¹³ uyulmaması veya eski teknoloji transferinde bulunmaları da bu ülkelerde çevre sorunlarını kümülatif olarak arttırmaktadır.

Sonuç olarak az gelişmiş ülkelerin çevre koruması konusundaki handikapları şöyle sıralanabilir¹⁴:

- Yetersiz Risk Verisi
- Risk Analistlerinin Azlığı ve Risk Değerlendirme Donanımlarının Yetersizliği
- Finansal Kaynakların Sınırlı Olması
- Çevre Kanunlarının Yetersizliği
- Mevcut Çevre Kanunlarının Uygulanmasındaki Otorite Boşluğu

¹¹) Fikret BAŞKAYA, "Çanlar İnsanlık İçin Çalıyor", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 120, 1990, s. 50

¹²) Birol ERTAN, "Çevre ve Üçüncü Dünya", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 136, 1991, s. 40

¹³) Teknoloji Transferi Davranış Kodu, UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) tarafından teknoloji transferinde ilgili tarafların ve teknoloji satan ülkelerin uymaları gereken koşullar konusunda genel ve eşit standartların belirlenmesi, az gelişmiş ülkelerin uymaları gereken koşullar konusunda genel ve eşit standartlarının belirlenmesi, az gelişmiş ülkelerin kalkınma ihtiyaçlarına özel yer verilmesinin sağlanması amacıyla yöneliktir. Bkz. Halil SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler, Ansiklopedik Sözlük**, Ankara 1992, s. 848

¹⁴) Halil İ. BULUT / Mustafa EMİR / Hüseyin ÖRS, "Az Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik Kalkınma ile Çevre Koruma Amaçlarının Uyumlaştırılması", **Ekonomik Büyüme ve Çevre Koruması, İnceleme Yarışması IV**, YASED, Yayın No:39, 1991, s. 18-20

- Kamuoyunun ve Politikacıların Çevre Konusuna Yeterli İlgiyi Göstermemeleri ve Politik İstikrarsızlık
- Teknolojik ve Organizasyonel Kaynakların Azlığı
- Güvenlik Ekipmanlarına Yetersiz Yatırım

c) Eski Sosyalist Ülkeler

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin yanısıra eski Doğu-Bloğu ülkelerinin çevre sorunları da oldukça ciddi boyutlar arz etmektedir. Polonya-Çekoslavakya-Doğu Almanya üçlüsüne “ölüm üçgeni” adı verildiği, Romanya ve Bulgaristan’da da durumun farklı olmadığı 90 öncesinde¹⁵ çevreyle ilgili verilerin yıllarca devlet sırrı gibi saklandığı bu ülkelerde¹⁶ 1986 Çernobil Nükleer Faciası sonrasında bloklararası (daha doğrusu teknokratlararası) sosyalist reaktörler mi daha güvenli, kapitalist reaktörler mi?” polemliği yaşanmaya başlamıştır. Kendi sistemini de sorgulayan ökoglasnostçu yaklaşım, glasnostla yani “açıklık” politikasıyla çevreye ilişkin verilerin, bilgilerin alenileşmesini, eski SSCB topraklarındaki çevre felaketlerinin, tahriplerinin duyulmasını sağlamıştır¹⁷. Sosyalist sistemli ülkelerdeki bu kirlilikler bazı kesimlerce sevinç çığlıklarıyla karşılanırken, bunun aynı zamanda iştah kabartan yatırım alanları olarak da görüldüğü ifade edilmektedir¹⁸. Çünkü doğanın ve çevrenin rehabilitasyonu için Batı’dan beklenen ekonomik ve teknik destek çevre koruma endüstrisine ve kapitalizmine de kapıyı açacaktır¹⁹.

SSCB’nin dağılmasıyla,bağımsızlıklarını kazanan ülkelerde çevre verileri daha rahat izlenildiğinden, “çevre”nin eski dönemde oldukça tahripkâr tasarruflara konu olduğu görülmeye başlanmıştır. Örneğin eski SSCB döneminde Azerbaycan’ının Hazar Denizi kıyısındaki Bakü ve Sumgait şehirleri insan ve doğanın gözardı edildiği birer sanayi kenti

¹⁵ Semra SOMERSAN, *Türkiye’de Çevre ve Siyaset*, İstanbul 1993, s. 119-121

¹⁶ Bkz. Charles E. ZIEGLER “Çevreye Sovyetlerden Bakışlar” (Çev.: Selim ÇÖREKÇİ), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 3, Haziran 1989, s. 74

¹⁷ İrfan ÇİFTÇİ, “Türkmenistan’da Kalan Sovyet Atıkları”, *Yeni Türkiye*, 1995/5, s. 662; Mary MELLOR, *Sınırları Yıkma*, (Çev.: Osman AKINHAY), İstanbul 1993, s. 175-176

¹⁸ Bkz. Arslan SONAT / Ergun TÜRKCAN / Aydan ERİM / Cevat ERDER, “Çevre ve Kalkınma”, *Söyleşi, Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 120, 1990, s. 60

¹⁹ Tanıl BORA, “Reel Sosyalist Sistem Çözülürken Çevre Sorunları ve Yeşiller”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 120, 1990, s. 40

haline getirilmiştir. Sumgait ve Bakü'de yoğun petro-kimya ve kimyasal üretim havayı ve suyu yaşanabilir değerlerin ötesinde kirletmiştir²⁰. Sumgait'de bebek ölüm oranları eski Sovyetler Birliği döneminde Sovyetler Birliği oranından %33-48; Azerbaycan Cumhuriyetinden %10 daha yüksektir ve Sumgait'te her yıl 90 çocuk ölü doğmaktadır²¹. Dünya bebek ölüm değerlerinin en üst sıralarına yerleşmiş bu şehir için bir de "Ölü Şehir" belgeseli çekilmiştir.

Her yıl 11,4 milyar metreküp kirli atık su akıtılan Hazar Denizi'nin kirliliği denizden petrol üretiminin başladığı fakat doğa ve çevre korumanın ihmal edildiği 1938'lere kadar geriye gitmektedir²². Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1952-1988 yılları arasında nükleer atıklarla Karaçay Gölü'nü kuruttukları ve bu radyoaktif tehlikenin Çernobil'den daha büyük olduğu belirtilmektedir²³.

Gürcistan da eski SSCB ülkeleri arasında endüstriyel, tarımsal ve evsel atıklara ekolojik bakımından en kötü örneklerden birisidir. Gürcistan'da özellikle petrole dayalı üretim ve sanayileşme endüstriyel atıklarla Karadeniz'i yoğun olarak kirletmektedir²⁴.

Kazakistan'da çevrenin mevcut ve gelecekteki durumu şimdiden potansiyel tehlike arz etmektedir. Bir yandan atom ve hidrojen bombaları denemeleri (Atmosferde 125 nükleer deneme, 348 yeraltı patlaması), diğer yandan da uranyum cevheri çıkartılması ve nükleer atıklar bu ülkenin doğal dengesini aşırı ölçüde tahrip etmiş ve bu bilgiler yıllarca "gizli" dalgalı resmi raporlarla kamuoyundan gizlenmiştir²⁵. Bunun yanında, füze yakıtı için teknik pamuk üretimi ve bir silah laboratuvarı deneyleriyle Aral Gölü kimyasal ve fiziksel olarak yoğun bir şekilde kirletilmiştir²⁶.

²⁰⁾ Salman Azimoğlu NEVRUZOV, **Genel Kimya Teknolojisi ve Sanayi Ekolojisi**, Maarif Yayını, Bakü, 1991, s. 318, 319, 332-334.

²¹⁾ NEVRUZOV, a.g.e., s. 334

²²⁾ Shain PANAHOV, "Hazar Denizi'nin Coğrafi Jeopolitik Çevre Sorunları", **Avrasya Çevre Konferansı, 26-28 Ekim 1994**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1995, s. 31; TİKA, **Avrasya Dosyası**, Sayı: 100, 98/1, s. 6

²³⁾ Ömer KULELİ, "Silahlanmanın Çevre Kirliliğine Katkısı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 139, 1992, s. 32

²⁴⁾ Türkiye Çevre Vakfı Yayını, "Gürcistan", **Avrasya Çevre Konferansı, 26-28 Ekim 1994**, Ankara 1995, s. 57

²⁵⁾ Mustafa AMAN, "Kazakistan'da Nükleer Atıklarla İlgili Güvenlik Sorunları", **Varna Semineri, 3-4 Mayıs 1995**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara 1995, s. 46-47

²⁶⁾ Mustafin AMAN, "Antinükleer Hareket ve Ekolojik Güvenlik Sorunu", **Avrasya Çevre Konferansı**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara 1995, s. 104

Gerek eski SSCB'den ayrılan, bağımsızlığını ilan eden bu ülkelerde gerekse batıyla bütünleşme sürecine giren Doğu Avrupa ülkelerinde, çevre verilerine ulaşılması çevre sorunlarının boyutlarının bilinmesine yardımcı olmuştur.

Kuzey-Güney ikileminde Kuzeyden-Güneye çevrenin ıslahı için ciddi bir kaynak sağlanamaz iken Batı Avrupa için hayati önem taşıyan su, toprak ve hava kaynaklarının korunması için Doğu Avrupa ülkelerine teknik ve mali yardım gerekli olmuştur. Çünkü Batı Avrupa'yı -halen de tehdit eden- kirliliğe Doğu Avrupa'nın eskimiş teknolojileri²⁷ ve bazen de iktisadiliğin "güvenlik", güvenlik standartlarının öncesinde yer alması sebep olmaktadır²⁸. Artık hiç kimse "kirlenme kapitalizmin ürünüdür ve sosyalist sistemlerde kirlenme yoktur" gibi iddialarda bulunmamaktadır²⁹.

2. Sanayileşme İdeolojisi ve Teknoloji Etkisi

a) Teknoloji Felsefesi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eski Doğu Bloğu ülkelerinde farklı iktisadi yapılar ve sistemler olmasına rağmen çevre sorunları giderek artmaktadır ve bu durum teknolojiyle yakından ilgilidir. Sanayileşmeyi ve teknolojiyi birer çevre sorunu sayan görüşler olmakla birlikte teknolojiden vazgeçmek de mümkün değildir. Çünkü teknoloji insan yaşamının, evrenin her alanına her biçimine karışmıştır. Teknoloji, kendine özgü iç işleyişi -üretim süreci, bu süreçte kullanılan bilgi ve hedefleri, belli kuralları, ilkeleri, yasalarının mevcudiyeti- olsa da diğer insan etkinliklerinden soyutlanamaz³⁰. İnsanoğlu kendi yaşamına sahip çıkmak, yararlanmak, hayatını belki de daha anlamlı, rahat ve güzel kılmak için yeni teknolojiler bulmakta ve geliştirmektedir.

Sanayileşme ve teknoloji çevre sorunlarının en önemli nedenleri arasında yer almakla birlikte, çevre sorunları açısından asıl sorgulanması gere-

²⁷ Can HAMAMCI, "Çevrenin Uluslararası Boyutları", **İnsan, Çevre, Toplum**, (Yay. Haz.: Ruşen KELEŞ), Ankara 1992, s. 286

²⁸ Siegbert ALBER, "Europa nach Tschernobyl: Jetzt auf grenzüberschreitende Zusammenarbeit umschalten", **Umweltschutz über Grenzen hinweg, Initiativen des Europäischen Parlaments**, Köln 1987, s. 20-21

²⁹ Peter F. DRUCKER, **Yeni Gerçekler**, (Çev.: Birtane KARANAKÇI), 4. Baskı, Ankara 1994, s.136

³⁰ Ahmet İNAM, "Yaşamaya Sahip Çıkma Çabası Olarak Teknolojiye Felsefe Açısından Bir Bakış", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 3, Haziran 1989, s. 12

ken, teknolojiden ziyade teknoloji kullanımındaki zihniyettir. Bunun için de teknoloji felsefesiyle, kullanım zihniyetinin karşılaştırılması gerekir.

Teknolojinin nesne (ürün), süreç (üretim), bilgi, amaç (plan, niyet, dizayn, proje, hedef...), tinsellik (anlam) olmak üzere içiçe geçmiş özellikleri vardır ve özellikle tinsellik boyutunun teknolojik bilginin, üretimin, hedefin, amacın, planın, projenin, ortaya çıkacak ürünün insan ve evren açısından ne anlama geldiğini sorgulaması açısından önemi büyüktür³¹. Çünkü Teknolojinin ne anlama geldiği bilinmelidir ki teknolojiyi kullanma keyfiyeti ve teknolojiyi kontrol etme imkanı doğsun. Hangi teknoloji, felsefesindeki hangi mantık; bakış açısı ve zihniyet; insanoğlunun çevresini ve evreni nasıl etkileyebilir sorusu teknoloji felsefesinin tinsellik unsurunun ortaya konulmasıdır.

Teknoloji felsefesinin temel ruhu ise hem insan hem de evreni kucaklayacak şekilde yaşama sahip çıkma anlamındaki teknoloji üretimi olmalıdır. Bugüne kadar pek çok teknolojik buluş insan hayatını kolaylaştırmıştır. İnsanın çok fazla emek harcayarak yapacağı pek çok işin süresi makinalarla çok kısalmıştır. Ama ne yazık ki pek çok işin süresinin kısalması insan hayatına her zaman bütüncül mutluluklar, rahatlıklar da getirmemiştir. Mal ve hizmetler arttıkça ihtiyaçlar da hızlanmış, insanın zaman kullanma dinamikleri değişmiştir. E.F.Schumacher'in teknoloji konusunda sözü de buna işaret etmektedir : "Bir toplumun yararlandığı gerçek boş zaman süresi, kullandığı emekten tasarruf edici makine miktarıyla ters orantılıdır"³². Schumacher bunu Amerikan toplumundaki bir insanın, günlük koşuşturma endişeleriyle dolu yoğun temposuna karşılık sanayileşmeden az nasibini almış Burma insanının hayatının daha az baskı altında olması ve daha çok boş zamana sahip olmasının verdiği rahatlığın zıtlığı ile açıklamaya çalışmaktadır. Yine aynı yazar, teknolojinin üretim sürecine ilişkin anlamına işaretle "çağdaş sanayi toplumunda insanların taşıdıkları saygınlık, fiili üretime yakınlıklarıyla ters orantılıdır" önermesini Marks'ın "üretimin yalnızca yararlı şeylerle sınırlanmasını istiyorlar, ama aşırı miktarda yararlı şey üretmesinin ortaya bir sürü yararsız insan çıkaracağını unutuyorlar" sözüyle de³³, yani emeğin yabancılaşmasıyla desteklemektedir.

³¹) İNAM, a.g.m., s. 13

³²) E. F. SCHUMACHER, *Küçük Güzeldir*, 2. Baskı, İstanbul 1989, s. 112

³³) SCHUMACHER, a.g.e., s.114

Günümüz toplumunda teknoloji, insan için fiziksel güç kullanımı ve süre açısından kolaylıklar getirdiği gibi yukarıda da işaret edildiği üzere emeği ve süreyi arttırıcı etkilere de sahiptir. Üstelik bu teknoloji günümüzde insanı ve çevreyi doğrudan ve dolaylı olarak olumsuz şekilde etkilemekte, sanayileşme ideolojisiyle çevre sorunlarını beslemektedir.

b) Sanayileşme İdeolojisine Endeksli Teknoloji ve Çevreci Teknoloji

Bugünkü ekonomik sistemde insanın özgürleşmesine değil de üretimin arttırılmasına yöneltilen teknoloji insanın makinaya uymak için kazandığı ritm ve otomosyonla edindiği rahatsızlıkları ve üretim sırasında kazanılan meslek hastalıklarını arttırmıştır. Çalışma süresinin azalmasına karşın boş zaman süresi artan -günümüzde azaldığı da öne sürülebilen- insanın, ihtiyaçlarının hızla çeşitlenmesi, tüketim kalıplarının değişmesi, insanın emeğine yabancılaşması insanı üretimden ve tüketimden dışlamıştır³⁴.

Teknolojinin ve sanayi mal üretiminin yoğun olduğu Batılı ülkelerde, Batılı zihniyetin bu tür yanlıları yanında teknolojik gelişmenin, insanın gerçek ihtiyaçlarına, onların toplumsal ve kültürel yapılarına uyumlu olup olmadığının araştırılmaması; ürünün insan yaşamındaki anlamının değerlendirilmemesi³⁵ de bu teknolojiyi değersiz kılmaktadır.

Teknoloji konusunda gözden kaçan -kasıtlı olarak da- uygun ve kirlenmeyen teknolojinin araştırılmaması, kullanılmasında tercih keyifliliğinin yaşanmasıdır. Oysa teknoloji hiçbir şeyin sebebi değildir ve teknoloji tarafsızdır³⁶. Teknolojiyi insanlığın yararına veya felaketine yönelik veya ideolojisine zmet hizmet etmesi açısından kullanmak mümkündür. İdeolojiler de teknolojiyi kullanırlar, ondan yararlanırlar. Bu yararlanma ya mevcut düzenin devamına, meşrulaştırılmasına yönelik ya da propaganda teknikleri, silahlanma gibi düzeni değiştirmeye yönelik ideolojik araçların üretilmesine talep şeklinde olabilir³⁷. Bazen de gelişmiş ülkeler, geleneksel üretim biçimleri zayıflatılarak, iç eklenmeleri bozulmuş azge-

³⁴) Dominique SİMONNET, *Çevrecilik*, (Çev.: M.Selami ŞAKİROĞLU), İstanbul 1990, s. 33; Rudolf BAHRO, *Nasıl Sosyalizm, Hangi Yeşil, Ne İçin Sanayi ?* (Der. ve Çev.: Tanıl BORA), İstanbul 1989, s. 142

³⁵) Ahmet İNAM, *Teknoloji Benim Neyim Oluyor ?*, Ankara 1993, s. 31; Ersin GÜRDOĞAN, *Kültür ve Sanayileşme*, İstanbul 1987, s. 45

³⁶) Asaf Savaş AKAT, "Teknoloji Hiçbir Şeyin Sebebi Değil" *Türkiye Günlüğü*, Haziran 1989, Sayı:3, s. 45

³⁷) İNAM, a.g.m., s. 14

leşmiş ülkelerle bir çeşit “dikey eklemlemeyi” (articulation) sağlamak için teknolojiyi kullanmaktadırlar³⁸. Marka, patent, ihtira berati, teçhizat, yedek parça, fabrika ve ara malı satışı, teknik yardım ve eleman programları ve gelişmiş ülke lehine yasalarla korunan çeşitli düzlemlerdeki teknoloji bağımlılığı, sanayileşmiş ülkelerin, sanayileşme ideolojisinin gelişmekte olan ülkelerde görülen olağan örneklerdir. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknoloji ve sanayi işbirliğini tamamen ve her zaman olumsuz açıdan değerlendirmenin yanlış olduğunu belirtmek gerekli olmakla beraber, günümüz liberal oyun kuralları içinde, bu işbirliğinde gelişmiş ülkelerin menfaatlerinin maksimize edildiği de gözardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu yüzden de azalmayan rekabet ortamında teknoloji “şeffaf” değildir ve globalleşme kavramı gelişmiş ülkelerin egemenliğini arttırmaktadır³⁹. Teknoloji seçimi ve çevre ilişkisi açısından önerilecek olan ise, “rekabetçi teknoloji ve temiz üretim” dir⁴⁰.

Yine az gelişmiş ülkelerde yaşanan, pek çok global çevre sorunu, çevreyi koruyucu tedbirler almamış, kâr güdüsüyle hareket eden zihniyetin bir aracı olan teknolojinin oluşturduğu çevre sorunlarıdır.

Batılı ülkeler, bugünün Üçüncü Dünya Ülkelerinin doğal kaynaklarına, Kolonyalizm döneminde siyasi ve askeri müdahalelerle doğrudan doğruya sahip olurlarken, Kolonyalizm sonrasında ise yardımlar ve kalkınma ideolojisi gibi yollarla dolaylı bir şekilde bu kaynaklarını sömürmüşlerdir⁴¹. Batı dünyası teknolojiyle, bilimiyle kapılarını araladığı bu ülkeleri kültürel olarak da tahrip etmiş, çözümün batılı değerlerde olduğu manipülasyonuna dahi gitmiştir⁴².

İçinde bulunduğumuz çağda çevre kirlenmesinin globalleşmesine imkan sağlayan bir husus da çok uluslu şirketlerin pazar oluşturma çabalarıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde, ekonomik ve politik güç (nüfuz) bütünleşmesine kadar etkisi olan bu çok uluslu şirketler, henüz üretim aşamasına ulaşmamış gelişmekte olan ülkelerin sosyal, eko-

³⁸) Fikret BAŞKAYA, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, 3. Baskı, Ankara 1994, s. 112

³⁹) A. Hikmet ÜÇİŞİK, “Yüksek Teknoloji Rüzgarı”, *İnsan ve Kainat*, Sayı: 116, 1995, s. 6

⁴⁰) Mehmet Arif DEMİRER, “2000 Yılına Doğru Teknoloji ve Çevre Sorunları”, *Çevre Üzerine...*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara 1991, s. 147

⁴¹) Yusuf KAPLAN, “Doğal Sınırları Aşmak”, *İzlenim*, Sayı: 26, Ekim 1995, s. 10; Beşir HAMİTOĞULLARI, “Geri Kalmışlık Skandalı”, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Doç.Dr. Cem Sar’a Armağan*, Cilt: XXVII, No: 3, 1972, s. 856

⁴²) KAPLAN, a.g.m., s. 11

nomik ve çevresel sorunlarını beslemektedir⁴³. Dünya ticaretinin yüzde yetmişini elinde bulunduran çok uluslu şirketler hükümetler ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı üzerinde dahi nüfuz sahibidirler ve sınır tanımaz etkinlikleriyle hükümetleri tehdit etmekte, çevre toplantılarını sponsor görünümünde manipüle etmektedirler⁴⁴. Çok uluslu şirketlerle ilgili bir başka görüşe göre, gelişmekte olan ülkeler idari, teknik, finansal ve hukuki açılardan çevre korumada güçsüz oldukları için, yabancı yatırımcılarla pazarlık etme şansına sahip değildirler ve bu yüzden de yabancı sermaye bu ülkelerde çevre korumada özensiz olabilirler⁴⁵. Karşı bir görüş ise, bu kuruluşların ileride maliyeti yüksek uyuşmazlıklara ve gecikmelere uğramamak için, daha yatırım görüşmelerinin başlangıcında güçlü çevre koruma kurumlarına muhatap olmayı tercih ettiklerini fakat idari düzenin bozuk olduğu yerlerde elverişsiz bir konuma düştüklerini iddia etmektedir⁴⁶. Bizce çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelerde standart ve eşit bir şekilde çevre koruma konusunda en iyi teknolojiyi uygulayıp uygulamadıklarına bakmak ve çevre korumada ilgili ülkenin gelişimine katkılarını gözlemlemek, yukarıdaki görüşleri değerlendirmede isabetli bir yol olacaktır.

Toplumsal, siyasal ve ekonomik bir tercih olarak sanayileşme ve teknolojiye vazgeçmek mümkün olmadığına göre, temel politika ya kirletici teknolojilerin tamamen terkedilmesi veya sınırlı kullanılması ya da gerekli ve yeterli tedbirlerin maksimize edilerek kullanılması şeklinde olmalıdır.

Uygun teknolojilerin seçimiyle çevre sorunlarının oluşamayacağını söylemek de her zaman mümkün değildir. Petro-Kimya sanayinde olduğu gibi “kirletici olmayan teknolojik üretim” mevcut olmayabilir. “Sıfır Kirleticili Teknik”lerin mevcut olmamasının yanı sıra “Alternatif” “Çevre Dostu Tekniklerin” keşfedilmesi ve oluşturulması da her zaman çok kolay değildir. Kısaca LNW (Low-Non Waste Technology) kodu ile ifade edilen Az Atıklı ya da Atıksız Teknolojinin Uluslararası gelişimi için BM Avrupa Ekonomik Komisyonu 1973’den beri çalışmalar yapma-

⁴³) Erkal FİDAN, “Çokuluslu Şirketler ve Azgelişmiş Ülkeler Üzerindeki Etkileri”, **Yönetim ve Ekonomi**, Sayı:1, 1995, s.114; ALGAN, a.g.m., s. 46

⁴⁴) Temel DEMİRER, “YDD’nin Çevre Faciası”, **Ve Kirlendi Dünya...**, (Yay. Haz.: Göksel N. DEMİRER vd.), Ankara 1997, s. 51-54

⁴⁵) Charles S. PEARSON, “Yabancı Sermaye Yatırımları, Çevre ve Ekonomik Kalkınma”, **Çevre Üzerine**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara 1991, s. 96

⁴⁶) PEARSON, a.g.m., s. 96

sına rağmen bu çalışmalar çok hızlı olmamaktadır⁴⁷. Bunun temel nedenleri, üretim süreci sonucunda oluşacak zararlı atıklara sebebiyet veren maddeler yerine hangi maddelerin zararsız olacağını tesbiti için yapılacak ölçümlerin ve üretim sürecinin yenilenmesinin süre ve maliyet açısından çok zaman alacağı endişeleridir⁴⁸.

Bu tür handikapları olmasına rağmen çevre dostu teknolojilerin üretilmesi mutlaka gereklidir. Ayrıca bu teknolojilerin üretim süreçleri için ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) yapılmalıdır. Fakat bu oldukça zordur. Çünkü objektif ve bilimsel verilerin sağlanması mümkün olmakla birlikte, bu bilgilerin elde edilmesi için para, zaman, çaba sarfedilmesi gerektiği gibi, çeşitli nedenlerle değerlendirilemeyen pek çok potansiyel bilginin dikkate alınmaması fayda-maliyet analizlerini güçleştirmektedir⁴⁹. ÇED'nin bu tür zorlukları olmasına rağmen, yine zorlukları olan Stratejik Çevre Değerlendirmesi'nin (SÇD) de dikkate alınması gereklidir. SÇD mevcut politikaların ekonomik ve sosyal faktörlerinin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir⁵⁰. Bunun için iyi bir bilgi akışına ve kapsamlı düşünülen karar alıcılara ihtiyaç vardır. ÇED ve SÇD yanısıra, gerekirse mevcut üretim ve yaşam biçimleri ve teknolojik yapı ile sanayileşme yeniden sorgulanarak alternatif teknolojilerin ortaya konulması gerekmektedir⁵¹. Tüm ülkelerdeki alternatif teknolojiyi oluşturma, geleneksel teknolojileri iyileştirme, ithal teknolojileri seçip uygulama faaliyetleri, çevre kaynakları için duyulan kaygılar doğrultusunda yapılmalı, teknoloji yeniden yönlendirilmelidir. Çünkü teknoloji doğa ile insan arasındaki kilit bağlantıdır⁵². Uygun olmayan ve özensiz teknoloji seçimi, hatalı yer seçimi, yanlış projeler, doğanın dengesini aşırı derecede bozabilmektedir. Örneğin 1966'da Gana'da yapılan bir baraj ekilebilir toprakların üçte birini yok etmiş, hastalık oluşturmuş, balıkçılığı öldür-

47) Türkan YILMAZ, "Teknoloji Seçiminde Çevre Faktörünün Önemi", *Çevre ve İnsan*, Sayı: 10, Ankara 1985, s. 72

48) Jan C. BONGAERTS, "Ursacheneindaemmung durch Technik", *Basiswissen Umweltpolitik*, Udo SİMONIS (Hrsg.), Berlin 1990, s. 167

49) J. H. DALES, *Çevre Sorunlarının Hukuki ve Ekonomik Temelleri*, (Çev.: Orhan TÜRKÖZ), Mobil, tarihsiz, s. 46

50) Jacqui CUFF / Grace RUDDY, "Stratejik Çevre Değerlendirmesi", (Çev.: Tahir ÇALGÜNER), *ADA Kentliyim*, Yıl: 2, Sayı: 8, s. 82

51) Kemal GÖRMEZ, "Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türkiye Günlüğü*, Haziran 1989/3, s. 7

52) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, *Ortak ...*, a.g.e., s. 90

müş, ekonomik, toplumsal ve ekolojik bir yıkım oluşturmuş, hatta komşu ülke Togo'da dahi kıyı çizgisini 140 metre geriletmiştir⁵³.

Alternatif teknoloji, çevreci teknoloji ve yeni teknolojilere gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin açık olması gereklidir. Günümüzün bilgi ve bilişim çağında ülkelerin bu konuda işbirliği yapması gereklidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bilgi çağını yakalayacak teknolojik gelişmelere açık olmak giderek önem kazanmaktadır. Çünkü elektronik cahilliğin gelecekteki anlamı güçsüzlüktür. Bu ülkeler rejim ve sistem sancılarını, özgürlük ve demokrasi taleplerini bilişim araçlarına veya yeni teknolojilere karşı olmak yerine her alanda bu araçlara kolayca ulaşabilmek şeklinde çabalarlarsa sağlarlar⁵⁴. Sorun yeni teknolojilerin doğup doğmaması noktasında değildir. Sorun, **kimin için, ne için ve hangi tempoda, nasıl ve hangi formlarda** bu teknolojinin devamlı bir şekilde gelişmesinin araştırılması olmalıdır.

⁵³) Roger SCHAEFER, "Çevre Yönetimi ve Teknoloji", Çevre Üzerine, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara 1991, s. 128

⁵⁴) Joseph HUBER, Die Verlorene Unschuld der Ökologie, Frankfurt am Main 1986, s. 132

YAZIM DÜZENİ

- 1- Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar orijinal çalışmalar olmalıdır. Dergiye gönderilen yazılar ve disketler, yazı yayımlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
- 2- Yazılarda metnin başında metnin dilinde yazılmış yüz kelimeyi geçmeyen bir özet verilmelidir. Aynı özet metnin sonunda yabancı dilde verilmelidir.
- 3- Giriş ve Sonuç kısımları da dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır.
- 4- Tablo ve şekillerde başlık (sıra numarası ve ad) yer almalıdır. Başlıklar tablolarda üstte, şekillerde ise altta yazılmalı; varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.
- 5- Yazılar, tercihen Word 6.0 veya daha üst bir versiyonda yazılarak, diskete kopyalı olarak gönderilmelidir.
- 6- Yazım kuralları olarak sayfa yapısı, üstten 5 cm, alttan 5.5 cm, sol 4.25 cm, sağ 4.25 cm ve bir satır aralıklı, Times New Roman Tur 12 punto, özetler 10 punto olarak yazılmalıdır.
- 7- Kaynakların gösterilmesinde, yayın bilgileri metin içinde, "yazar soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası" sırasıyla verilmelidir. Örneğin; (Tek, 1999: 127). Metin içinde yollamada bulunulan yayınlar metin sonunda, KAYNAKÇA başlığı altında ve soyadı sırasına göre verilmelidir.
- 8- Yazılar kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.

